

Justyna Piruta

Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: justynapiruta96@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8503-2412

DOI: 10.15290/mhi.2020.19.02.03

Zarys dziejów mniejszości niemieckiej w Polsce. Przegląd działalności politycznej, społecznej i kulturalnej

ABSTRAKT

Niniejszy referat ma na celu przedstawienie, jak wygląda sytuacja mniejszości niemieckiej w Rzeczypospolitej Polskiej. W pracy zostanie dokonana analiza uwarunkowań tejże mniejszości, zarówno pod kątem prawnym, jak i historycznym. Artykuł można podzielić na dwie główne części. W rysie historycznym zostaną przedstawione informacje na temat pierwszych osadników niemieckich na ziemiach polskich: jak funkcjonowali oni w społeczeństwie, czym się zajmowali, jakie prawa posiadali, czy asymilowali się z Polakami, czy kultywowali swoją kulturę, a także, jakie stosunki panowały pomiędzy Niemcami a Polakami oraz wpływ zaborów i obu wojen światowych na te relacje. W części poświęconej czasom współczesnym zrelacjonowane będą działania mniejszości niemieckiej obecnie: jak funkcjonują w społeczeństwie polskim, jak pielęgnują kulturę kraju pochodzenia, jakie relacje łączą mniejszość niemiecką z Polakami, czy przedstawiciele mniejszości niemieckiej działają w życiu politycznym, do jakich organizacji należą i jakie niemieckie wydarzenia kulturalne organizują. Zaprezentowane zostaną informacje dotyczące danych statystycznych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r., m.in.: ile osób deklaruje się jako mniejszość niemiecka, jakie tereny Polski głównie zamieszkuje ta mniejszość. Zamieszczone zostaną również informacje dotyczące aktów prawnych odnoszących się do kwestii praw mniejszości niemieckiej w Rzeczypospolitej Polskiej.

ABSTRACT**Outline of the history of German minority in Poland.
Review of political, social and cultural activities**

This article aims to present the situation of the German minority in the Republic of Poland. The article will analyze the conditions of this minority in terms of law and history. The article can be divided into two main parts. First will be presented a historical outline. There will be information about the first German settlers on Polish soil, how they functioned in society, what they did, what rights they had, whether they assimilated with Poles, or cultivated their culture, and what relations prevailed between Germans and Poles and the influence partitions and both world wars on these relations. Then, after discussing what these circumstances looked like years ago, the rest of the article will be devoted to modern times. In this part, the activities of the German minority will be reported, how they function in Polish society, how they nurture the culture of their country of origin, what relations connects the German minority with Poles, whether representatives of the German minority act in political life, what organizations they belong to and what German cultural events they organize. Information on statistical data from the 2011 National Census of Population and Housing will be presented, including how many people declare themselves as a German minority and what areas of Poland are mainly inhabited by this minority. There will also be information on legal acts relating to the rights of the German minority in the Republic of Poland.

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka, Rzeczpospolita Polska, prawa mniejszości niemieckiej, największa mniejszość narodowa w Polsce, organizacje mniejszości niemieckiej

Key words: German minority, the Republic of Poland, the rights of the German minority, the biggest national minority, organizations of the German minority

Wstęp

Mniejszość niemiecka jest najliczniejszą mniejszością narodową w Polsce. Osadnicy niemieccy zamieszkują w Polsce od średniowiecza. Bliskie relacje pomiędzy dwoma nacjami owocowały wymianą kulturalną i wzajemną akceptacją. W ostatnich stuleciach stosunki te uległy pogorszeniu. Warto jest przedstawić wydarzenia w historii, które miały wpływ na pozytywne i negatywne relacje Polaków z mniejszością niemiecką.

Mniejszość niemiecka na przestrzeni lat

Wzmianki o zamieszkiwaniu mniejszości niemieckiej na ziemiach polskich pojawiały się już od początku polskiej państwowości. Nic więc dziwnego, że zaczęto korzystać ze wzorców prawa niemieckiego, które stosowano do lokacji wielu miast oraz przy kolonizacji nieużytków. Na terenach, w których ludność niemiecka stanowiła nie mniejszość, a większość społeczności lokalnej, często wysokie stanowiska zajmowali Niemcy, a kazania w kościele, czy rozmowy na ulicach rozbrzmiewały głównie w języku niemieckim.

Już na początku XIII w. Polacy i Niemcy wspólnie zamieszkiwali na ziemiach polskich, ponieważ osiedliło się tu około 200 tys. osadników niemieckojęzycznych. W XIII w. na terenach zachodnich Rzeczypospolitej osiedlili się niemieckojęzyczni chłopi z Fryzji, Niderlandów i krajów niemieckich. W wyniku ich przybycia powstało około 800 osad. Zamieszkali na terenach nieprzystosowanych do uprawy roli i dzięki ich pracy przekształcono je w grunty uprawne (chodzi tu głównie o Wielkopolskę). Według Joachima Lelewela w Rzeczypospolitej mieszkało trochę ponad 13 mln ludzi, w tym prawie milion Niemców¹.

Konrad Mazowiecki w 1226 r. sprowadził na ziemie polskie rycerzy Zakonu Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, przydzielił im ziemię chełmińską, na której mieli się osiedlić. Zakon krzyżacki podbił Prusy, a następnie Pomorze Gdańskie (1308–1309), powiększając tym samym swoje terytorium. Zakon krzyżacki założył m.in. takie miasta, jak Chełmno, Toruń, czy Królewiec. W 1309 r. Malbork stał się stolicą państwa krzyżackiego. Warto podkreślić, że był jedną z najpotężniejszych twierdz w Europie.

Większość ludności w XIV-wiecznym Krakowie stanowili Niemcy (76%)². Co ciekawe, na soborze w Konstancji w 1414 r., delegację polską traktowano jako Niemców³. Początkowo osadnicy niemieccy zamieszkiwali głównie Śląsk. Kiedy koegzystencja obu nacji przebiegała pozytywnie, zdecydowano się na dalsze przyjmowanie osadników niemieckich⁴. Jan Długosz w *Rocznikach, czyli kronikach sławnego Królestwa Polskiego* napisał, że król Kazimierz Wielki „darzył narody niemieckie szczególną przychylnością i przywilejami”⁵.

Skutkiem kolonizacji niemieckiej było zniemczenie Pomorza Zachodniego i Śląska. Jednak wpływ na to miał nie sam fakt zamieszkiwania na tych terenach

¹ D. Matelski, *Relacje polsko-niemieckie na ziemiach polskich do zakończenia II wojny światowej*, [w:] *Niemcy*, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2016, s. 19.

² *Ibidem*, s. 14.

³ *Ibidem*, s. 15.

⁴ J. Krasucki, *Polska – Niemcy. Stosunki polityczne od zarania po czasy najnowsze*, Poznań 2003, s. 62.

⁵ J. Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, oprac. J. Dąbrowski, Warszawa 1964, księga IX, s. 162.

Niemców, ale postawa książąt i rycerstwa, którzy chętnie przyjmowali niemieckie obyczaje. Na wsi ludzie dłużej zachowywali polski język i obyczaje niż w miastach. Na pozostałych obszarach osadnicy niemieccy zasymilowali się z ludnością polską. Stosunki i wymiana kulturowa Niemców i Polaków była pozytywna i przynosiła wiele korzyści, w tym ekonomicznych.

Zafascynowanie kulturą niemiecką trwało do XVI w. Do tej pory do języka polskiego przenikało wiele niemieckich słów, z Niemiec przejęto prawo miejskie i obyczaje rycerskie. Do dziś zachowały się budynki typowe dla architektury niemieckiej, takie jak budowle z charakterystycznej czerwonej cegły. Później tendencja ta zaczęła się zmieniać, a w XVI w. szlachta przejawiała zachowania antyniemieckie. Niechęć do Niemców była skutkiem szerzących się wpływów dynastii Habsburgów. Jako przykład zmiany w relacjach ze strony niemieckiej można podać klasztory cysterskie w Łądzie, Łeknie i Wągrowcu, które nie przyjmowały Polaków, a jedynie Niemców⁶. Natomiast ze strony polskiej zilustrować tę tendencję może sytuacja, kiedy prawie cała szlachta zdradziła króla Jana Kazimierza na rzecz króla Karola Gustawa podczas potopu szwedzkiego, a winą za taki obrót sytuacji starano się obarczyć ewangelików i Niemców. Choć w kolejnych latach ludność niemiecka napływała na opustoszone XVII-wiecznymi wojnami tereny polskie, jednak ich liczebność nie była tak duża, jak w średniowieczu.

Jeszcze większe zmiany przyniosły rozbiory. W zaborze pruskim wprowadzono prawo i administrację niemiecką. Przybywali nowi niemieccy osadnicy pochodzący z różnych stanów. Nawet szlachta była zachęcona przyjazdem, bo otrzymywali ziemie pochodzące z konfiskaty dóbr kościelnych i królewskich. Podobnie okoliczności przedstawiały się w zaborze austriackim. Zniemczono administrację i szkolnictwo, w tym Uniwersytet Jagielloński. Maria Teresa wydała dwa uniwersały zachęcające kupców i rzemieślników do osiedlania się w Galicji. Cesarz Józef II zachęcił ludność rolniczą do osiadania w Galicji, zapewniając im na miejscu ziemie, chaty i pieniądze po dotarciu na miejsce docelowe. W wyniku tych działań przybyło około 18 tys. niemieckich kolonistów oraz rozpoczęto zmiany nazw miejscowości na niemieckie. Mniej doniosły charakter osadnictwa niemieckiego był w zaborze rosyjskim, który co prawda występował, ale w celach ekonomicznych, dla zasiedlania nieużytków albo rozwijania handlu i rzemiosła w miastach. Niemcy z terenów zaboru rosyjskiego asymilowali się z ludnością polską.

Z czasem germanizacja w zaborze pruskim zaczęła przybierać na sile. W 1901 r. w szkołach wprowadzono przymus nauczania religii w języku niemieckim. Najbardziej znanym przykładem sprzeciwu jest strajk dzieci z Wrześni.

⁶ D. Matelski, op. cit., s. 18.

W 1906 r. doszło do strajku szkolnego, w którym brało udział łącznie około 50 tys. dzieci. Strajk zakończył się po nałożeniu na rodziców dzieci grzywien oraz kar aresztu. W 1904 r. sejm pruski uchwalił ustawę wprowadzającą konieczność uzyskania zezwolenia na budowę. Powszechnie znany jest przypadek Michała Drzymały, który nie mogąc postawić budynku zamieszkał w wozie, przedstawiając go co pewien czas w inne miejsce. Tym sposobem Drzymała nie naruszył przepisów wynikających z ustawy. W 1908 r. na mocy ustawy zakazano zgromadzeń publicznych w języku innym niż niemiecki. Wyjątkiem od tej zasady była możliwość zgromadzeń jedynie w powiatach, w których mieszkało mniej niż 40% Niemców. Zdarzenia te pokazały, że proces germanizacji nie przebiegał sprawnie w zaborze pruskim.

W II Rzeczypospolitej Polskiej pierwszy powszechny spis ludności przeprowadzono 30 września 1921 r. Na terenie państwa zamieszkiwało 27 160 163 obywateli, w tym 1 092 371 Niemców. Mniejszość niemiecka przebywała głównie na terenie trzech województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego. W polityce początkowo stosunki wobec mniejszości niemieckiej były wrogie. Pamiętając na świeżo 123 lata zaborów, starano się m.in. usunąć ze stanowisk państwowych Niemców oraz zapobiegać germanizacji polskich ewangelików przez niemieckich pastorów. Działania te były krytycznie przyjmowane za granicą. Liga Narodów takie zachowanie określiła mianem „rozrachunku z ciemiężcami”. W społeczeństwie relacje z mniejszością niemiecką w porównaniu ze stosunkami przed rozbiorem uległy ochłodzeniu. Na przestrzeni lat 1919–1926 wielu Polaków, mając wciąż w pamięci zabory do mniejszości niemieckiej, odnosiła się niepewnie, podejrzliwie i z dystansem. Mimo chłodnych relacji mniejszość niemiecka posiadała ochronę dotyczącą praw mniejszości narodowych. Mniejszość niemiecka w dwudziestoleciu międzywojennym bardzo aktywnie działała na rzecz życia politycznego, religijnego, kulturalnego, oświatowego i gospodarczego.

Po objęciu władzy przez sanację, czyli po przewrocie majowym w 1926 r., polityka wobec mniejszości niemieckiej uległa zmianie. Próbowano zapobiegać dążeniom nacjonalistycznym, zarówno wśród Polaków, jak i mniejszości niemieckiej⁷. Józef Piłsudski dążył do zasymilowania mniejszości niemieckiej ze społeczeństwem polskim, co argumentował w następujący sposób: „Niemcy wykazali w ciągu historii łatwość asymilacji i posiadają wrodzony pierwiastek lojalności wobec państwa. Zużytkowanie tej mniejszości dla państwa z widokami na asymilację państwową jest możliwe i prawdopodobne. Rządy w stosunku do Niemców powinny być sprawiedliwe, ale mocne, ludność ta bowiem musi czuć silną rękę władzy nad sobą”⁸.

⁷ P. Kacprzak, *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919–1939*, „Studia Lubuskie” 2007, nr 3, s. 150.

⁸ C. Madajczyk, *Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym*, „Dzieje Najnowsze” 1972, t. IV, nr 3, s. 144.

Mały traktat wersalski obowiązywał w Polsce w latach 1920-1934. Postanowienia traktatu miały na celu ochronę praw mniejszości narodowych w Polsce. W latach obowiązywania małego traktatu wersalskiego do Ligi Narodów wpłynęło 300 skarg mniejszości niemieckiej na władze polskie. Siedem z nich zostało rozpatrzonych przez Radę Ligi Narodów. Stwierdzono, że sześć skarg jest zasadnych i władze polskie musiały dostosować się do wydanych postanowień w tych sprawach. Ochrona praw mniejszości niemieckiej zakończyła się 5 listopada 1937 r. Tego dnia w Berlinie i Wiśle Adolf Hitler i Ignacy Mościcki podpisali jedno-brzmiające deklaracje mniejszościowe, które położyły kres ochronie mniejszości polskiej w Niemczech i mniejszości niemieckiej w Polsce. Ochłodzenie w stosunkach obu mniejszości w tych krajach wynikało z napiętej sytuacji politycznej i niespełnienia przez Rzeczpospolitą żądań Adolfa Hitlera, który chciał eksterytorialnej autostrady i linii kolejowej przez Pomorze, przyłączenia Wolnego Miasta Gdańska do III Rzeszy, a także z powodu wypowiedzenia przez Hitlera polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy. Sytuacja zmieniła się diametralnie. Młodzi Niemcy uciekali z Polski do III Rzeszy, bo bali się wcielenia do Wojska Polskiego. Ponadto, bojkotowali polskie sklepy, straszili Polaków rychłym wybuchem wojny, znieważali władze i państwo polskie. Polacy w ramach rewanżu bojkotowali niemieckie sklepy i organizowali wystąpienia antyniemieckie na skutek obaw ponownej utraty państwowości i widma zbliżającej się wojny. Narastającą niechęć i obawę potęgowała propaganda hitlerowska, która głosiła, że mniejszość niemiecka działa na rzecz III Rzeszy.

Mniejszość niemiecka w obliczu II wojny światowej postąpiła ambiwalentnie. Około 10 tys. osób uciekło do III Rzeszy, niektórzy zaś stawili się w szeregach Wojska Polskiego, do których powinno zgłosić się od 12 923 do 12 940 Niemców, stawiło się mniej niż 8 tys. Rozlokowano ich głównie na Kresach Wschodnich w obawie przed dezercją. Nie są znane żadne przypadki dezercji przedstawicieli mniejszości niemieckiej z Wojska Polskiego. Podczas walk trafili oni do niewoli radzieckiej, ale na podstawie umowy niemiecko-radzieckiej z 28 września 1939 r. wrócili do III Rzeszy lub ziem okupowanych. Polski kontrwywiad ustalił grupy mniejszości niemieckiej, które sabotowały Rzeczpospolitą i działały na rzecz III Rzeszy. Jednak z internowanych około 20 tys. osób narodowości niemieckiej tylko część prowadziła działania dywersyjne. W wyniku propagandy hitlerowskiej i narastającej paniki od wiosny 1939 r. ujęto wśród tych osób również te, które nie były zaangażowane w działalność przeciwko państwu polskiemu. Działania zmierzające do internowania Niemców, którzy zajmowali się działalnością szpiegowską, były spóźnione, ponieważ Naczelne Dowództwo Wehrmachtu знаło plany strategiczne armii polskiej. Nieśluszne i niesprawiedliwe jest jednak obarczanie odpowiedzialnością za to całej mniejszości niemieckiej.

Druga wojna światowa ostatecznie skłóciła te dwie narodowości. Mniejszość niemiecka z entuzjazmem witała oddziały Wehrmachtu. Głównie do władz

niemieckich zgłaszali się Landesgruppe der NSDAP in Polen, Deutsche Vereinigung in Westpolen, Volksbundu i Jungdeutsche Partei. Liczyli oni, że otrzymają dobre stanowiska państwowe. Doznali jednak rozczarowania, ponieważ 22 i 29 września 1939 r. rozwiązano te partie⁹. Działacze i przywódcy Niemców mieszkających w Polsce musieli działać w organizacjach NSDAP, ponieważ obowiązywał system monopartyjny i nie zamierzano dopuszczać do struktur władzy nikogo spoza tych organizacji. Ci, którzy nie należeli do NSDAP, powinni być lojalni wobec władzy albo groziły im represje, w tym kara śmierci. Władze okupacyjne ten brak swobód zrzeszania się rekompensowali Niemcom wzrostem poziomu życia materialnego, osiąganego kosztem Polaków. Dawna mniejszość niemiecka w znacznej części żałowała utraconych swobód, które uprzednio posiadała w Rzeczypospolitej¹⁰. Myśleli, że III Rzesza będzie przypominać dawne cesarstwo niemieckie, jednak hitlerowskie Niemcy były zupełnie innym organizmem państwowym, w negatywnym tego słowa znaczeniu.

Na Śląsku 94,97% osób zadeklarowało narodowość niemiecką. Na innych terenach liczby te były znacznie niższe. Stworzono niemiecką listę narodowościową – Deutsche Volksliste – która miała na celu zwiększyć liczbę ludności niemieckiej. Od 28 października 1939 r. do 4 marca 1941 r. obejmowała ona pięć grup. Grupa A to aktywni Niemcy, B – pasywni Niemcy, C – osoby narodowości niemieckiej, którzy prawdopodobnie będą „dobrymi Niemcami”, D – spolonizowane osoby pochodzenia niemieckiego, które nie występowały przeciwko III Rzeszy, E – spolonizowane osoby pochodzenia niemieckiego, które przejawiają wrogie nastawienie do III Rzeszy. Od 4 marca 1941 r. zmieniono skalę z pięciostopniowej na czterostopniową. I grupa to aktywni działacze pochodzenia niemieckiego, II – osoby nieaktywne, ale pochodzenia niemieckiego, III – osoby pochodzenia niemieckiego, częściowo spolonizowane, IV – osoby pochodzenia niemieckiego, całkowicie spolonizowane. Przynależność do poszczególnych grup wpływała na czas oczekiwania na obywatelstwo niemieckie¹¹. Odmowa wpisania się na Deutsche Volksliste skutkowałą wywiezieniem do obozu koncentracyjnego. Zabieg ten sprawił, że z 0,9% ludności niemieckiej na tle ogółu społeczeństwa liczba ta wzrosła do 2,5%. Ponadto, postanowiono osiedlić pół miliona Niemców na terenach okupowanych. Kiedy bieg wojny się odwrócił, przed Armią Czerwoną około 5 mln Niemców uciekło do III Rzeszy.

Po II wojnie światowej, na skutek traumatycznych przeżyć w okupowanej Polsce, Polacy wysiedlali Niemców z terenów polskich. Zgodę na wysiedlenia wyrazili alianci pod warunkiem, że wysiedleńcy nie są obywatelami polskimi narodowości niemieckiej. Wysiedlenia wykonywało Wojsko Polskie od

⁹ D. Matelski, op. cit., s. 39.

¹⁰ Ibidem, s. 40.

¹¹ Ibidem, s. 41.

22 czerwca do 15 lipca 1945 r. z terenów Pomorza Zachodniego, Ziemi Lubuskiej i Dolnego Śląska. W raportach wojskowych podano, że wysiedlono 1,5 mln Niemców, ale historycy uważają, że prawdopodobnie było to 500-550 tys. ludzi¹². Zwycięskie państwa zaplanowały, że z Polski zostanie wysiedlonych 3,5 mln Niemców. W rzeczywistości łącznie wysiedlono 3 190 900 Niemców.

14 lutego 1946 r. przeprowadzono powszechny spis ludności, który wykazał, że w Polsce mieszka 2 288 300 Niemców. Jednak biorąc pod uwagę liczbę wysiedlonych Niemców po tej dacie można stwierdzić, że liczba ta była zaniżona. W 1954 r. liczbę Niemców oszacowano na 200 tys. osób, co również jest zaniżeniem, ponieważ niektórych Niemców klasyfikowano nie jako mniejszość niemiecką, a bezpaństwowców. W Konstytucji PRL z dnia 22 lipca 1952 r. nie zawarto żadnej ochrony praw mniejszości niemieckiej w Polsce, w przeciwieństwie do konstytucji marcowej i kwietniowej, gdzie taka ochrona była zapewniona. W Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mniejszość niemiecką traktowano jako potencjalnych szpiegów, a Władysław Gomułka mówił, że „wyrzucić ich wszystkich musimy”. W publicystyce również potwierdzano i popierano chęci dążące do wysiedlenia Niemców z kraju jako kary za ludobójstwo dokonane w czasie wojny przez hitlerowców.

Z drugiej strony, po powstaniu NRD w 1949 r. podjęto próby zakończenia antyniemieckiej polityki na rzecz dobrych stosunków z NRD. 20 lipca 1950 r. wprowadzono ustawę o zniesieniu sankcji oraz ograniczeń w stosunku do obywateli, którzy zgłosili swą przynależność do narodowości niemieckiej. Natomiast w stosunku do RFN relacje nadal pozostawały wrogie. Po 1951 r. pozwolono na powołanie szkół z niemieckim językiem nauczania oraz na ukazywanie się niemieckich gazet. Rok wcześniej mniejszości niemieckiej pozwolono organizować wydarzenia kulturalne. Jednak wszystko odbywało się w ograniczonym zakresie. 7 grudnia 1970 r. podpisano układ PRL-RFN o normalizacji wzajemnych stosunków. Skutkiem układu była możliwość wzajemnego podróżowania pomiędzy tymi państwami. Ponadto, powoli zacierala się niechęć pomiędzy tymi narodami. Jednak zmiany w nastawieniu dotyczyły części społeczeństwa, wśród pozostałych np. pamiętających wojnę, wrogość ta nadal pozostawała. W 1988 r. powstały niemieckie koła przyjaźni. Upadek PRL doprowadził do poprawy stosunków polsko-niemieckich. Polacy dostrzegli analogię pomiędzy losem Polaków w Związku Radzieckim a losem Niemców w PRL¹³.

¹² D. Matelski, *Mniejszość niemiecka w Polsce w latach 1945–2015*, [w:] *Niemcy*, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2016, s. 50.

¹³ D. Matelski, *Mniejszość niemiecka ...*, s. 68.

Współczesność

Po 1989 r. mniejszość niemiecka mogła swobodnie rozpocząć działalność narodową. Zrezygnowano z koncepcji państwa jednonarodowego¹⁴. 7 kwietnia 1989 r. wprowadzono ustawę – Prawo o stowarzyszeniach¹⁵. W 1991 r. wszystkie mniejszości narodowe powołały Radę Mniejszości Narodowych. Na terenie III Rzeczypospolitej najliczniejszą mniejszością narodową jest mniejszość niemiecka. Powstało wiele stowarzyszeń mniejszości niemieckiej i nastąpiło dużo zmian, np. biskup Nossol utworzył pięć rejonów w diecezji opolskiej dla katolików z mniejszości niemieckiej, aby odprawiać msze święte w języku niemieckim. Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty¹⁶ umożliwiła funkcjonowanie szkolnictwa niemieckiego w Polsce. Ze wszystkich rejonów Polski najwięcej polskich Niemców zamieszkuje na Opolszczyźnie¹⁷. Od upadku komunizmu poziom akceptacji i tolerancji mniejszości niemieckiej w Polsce znacznie wzrósł¹⁸. Ze spisu powszechnego z 2002 r. wynika, że Polskę zamieszkuje 152 897 Niemców¹⁹. Zgodnie z Narodowym Spisem Powszechnym Ludności i Mieszkań²⁰ z 2011 r. odnotowano nieco mniejszą niż w poprzednim spisie liczbę osób deklarujących przynależność niemiecką – w sumie 147,8 tys., z czego 45 tys. zadeklarowało narodowość niemiecką jako jedyną, a 64 tys. – wraz z narodowością polską. Są to najaktualniejsze dane, ponieważ kolejny powszechny spis ludności zostanie przeprowadzony w 2021 r. Do zmniejszenia liczby ludności niemieckiej w Polsce doszło na skutek wzrostu emigracji z kraju²¹.

Działalność polityczna mniejszości niemieckiej

Mniejszość niemiecka udziela się w polityce zarówno na szczeblu samorządowym, jak i krajowym. Po raz pierwszy wzięła udział w wyborach samorządowych 27 maja 1990 r. Od tamtej pory do dziś ma ugruntowaną pozycję w regionie oraz współtworzy koalicje rządzące z innymi ugrupowaniami politycznymi.

¹⁴ E. Ganowicz, *Niepartyjne formy ekspresji politycznej mniejszości narodowych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2013, nr XI, s. 21.

¹⁵ (Dz.U. 1989 nr 20, poz. 104).

¹⁶ (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425).

¹⁷ B. Choroś, E. Skrabacz, *Mniejszość niemiecka w prasie regionalnej w sytuacji konfliktu. Framing i agenda medialna w ramach sportu o „Duże Opole”*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2017, t. 5, nr 3, s. 162.

¹⁸ M. Mazurkiewicz, *Uczestnictwo mniejszości narodowych i etnicznych w polskim życiu politycznym po 1989 roku*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2019, nr 27, s. 75.

¹⁹ G. Babiński, *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle spisu ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 1, s. 141.

²⁰ Wyniki Narodowego Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa 2012.

²¹ *Mniejszość niemiecka w faktach i liczbach*, red. R. Bartek, Opole 2018, s. 55.

Kandydaci mniejszości niemieckiej startują także w wyborach parlamentarnych. Zgodnie z art. 197 § 1 komitety wyborcze utworzone przez wyborców zrzeszonych w zarejestrowanych organizacjach mniejszości narodowych mogą korzystać ze zwolnienia list tych komitetów z warunku spełnienia minimum 5% ważnie oddanych głosów w skali kraju na komitet, jeżeli złożą Państwowej Komisji Wyborczej oświadczenie w tej sprawie najpóźniej w piątym dniu przed dniem wyborów²². W 1990 r. mniejszość niemiecka wystawiła swojego kandydata na senatora Henryka Krolla, jednak nie udało mu się zdobyć mandatu. Nie przystąpiła natomiast do Wyborczego Bloku Mniejszości, do którego należy mniejszość ukraińska, litewska, słowacka, czeska i samodzielnie wystawiła swoich kandydatów w wyborach. Komitet wyborczy mniejszości niemieckiej od 1991 r. startuje w wyborach parlamentarnych, jednak liczba posłów z ich komitetów zmniejszyła się na przestrzeni lat. W 1991 r. do Parlamentu dostało się siedmiu posłów i jeden senator. Posłami zostali Georg Brylka (w 1992 r. zrzekł się mandatu, zastąpił go Edward Flak), Erhard Bastek, Jan Fabian, Antoni Kost, Bruno Kozak, Henryk Kroll, Helmut Paździor. Natomiast senatorem został Gerhard Bartodziej. W wyborach parlamentarnych w 1993 r. Niemcy wprowadzili do Sejmu czterech posłów oraz jednego senatora. Wśród posłów znaleźli się Joachim Czernek, Henryk Kroll, Helmut Paździor, Roman Kurzbauer. Senatorem ponownie został wybrany Gerhard Bartodziej. W kolejnych kadencjach liczba posłów mniejszości niemieckiej zmniejszyła się do dwóch przedstawicieli w Sejmie i sytuacja taka utrzymywała się do 2007 r. Od 1997 r. do chwili obecnej mniejszość niemiecka nie ma przedstawiciela w Senacie. W Sejmie w 1997 r. oraz w 2001 r. posłami zostali wybrani Henryk Kroll i Helmut Paździor. Natomiast w 2005 r. funkcję posła pełnili Henryk Kroll i Ryszard Galla. Od tego momentu aż do chwili obecnej mandat uzyskuje Ryszard Galla i jest jedynym przedstawicielem tej mniejszości w Sejmie.

Poseł Georg Brylka był członkiem Komisji Handlu i Usług oraz Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Ponadto, działał także w podkomisji do spraw handlu, drobnej wytwórczości i usług. Georg Brylka zabrał głos na posiedzeniu Sejmu w sprawie projektu ustawy o ratyfikacji Układu Europejskiego ustanawiającego stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi sporządzonego w Brukseli z dnia 16 grudnia 1991 r. Poseł Brylka tak oceniał powyższy Układ: „Oceniając ostatecznie układ globalnie, należy zgodzić się z tezą, że będzie on w perspektywie permanentnie wpływał na polepszenie sytuacji społeczno-gospodarczej Polski poprzez ugruntowanie „europejskiej orientacji naszej polityki zagranicznej

²² Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (t.j. Dz.U. 2019 poz. 684 z późn. zm.).

i zinstytucjonalizowanie związków ze Wspólnotami Europejskimi". Mając to na uwadze, należy go przyjąć i ratyfikować. Służyć on będzie niewątpliwie żywotnym interesom kraju i umacnianiu młodej demokracji". Georg Brylka w 1992 r. zrzekł się mandatu. Zastąpił go Edward Flak, który działał w trzech komisjach sejmowych: Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego i Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw konstytucyjnych Karta Praw Człowieka i Wolności oraz Przepisów wprowadzających ustawę konstytucyjną – Karta Praw i Wolności. Działał również w trzech podkomisjach: Podkomisji instytucji ochrony prawa i organów wymiaru sprawiedliwości, Podkomisji praw i obowiązków obywateli oraz Podkomisji nadzwyczajnej do opracowania poselskiego projektu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych.

Erhard Bastek został wybrany na posła w okręgu katowickim z listy Mniejszości Niemieckiej. Zasiadał w Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz w Komisji Kultury i Środków Przekazu. Poseł Jan Fabian udzielał się w Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, Komisji do spraw Układu Europejskiego, Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektu Ustawy Konstytucyjnej o powoływaniu i odwoływaniu Rządu oraz innych zmianach dotyczących najwyższych organów Państwa, Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektu ustawy konstytucyjnej o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej, Komisji Polityki Przestrzennej, Budowlanej i Mieszkaniowej, Komisji do badania wykonywania przez Ministra Spraw Wewnętrznych uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 maja 1992 r. powołanej na podstawie art. 23 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Antoni Kost, doktor nauk medycznych, zasiadał w Komisji Polityki Społecznej i Komisji Zdrowia. Poseł Bruno Kosak został odznaczony niemieckim Krzyżem Kawalerskim Orderu Zasługi RFN. Henryk Kroll był członkiem Komisji Spraw Zagranicznych, Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Komisji Nadzwyczajnej do Rozpatrzenia Projektów Ustaw Konstytucyjnych o Zmianie Ustawy Konstytucyjnej o Trybie Przygotowania i Uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego powołanej na podstawie art. 4 ust. 1 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1992 r. oraz Podkomisji do spraw polityki zachodniej, Podkomisji nadzwyczajnej do opracowania projektu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych, a także Podkomisji praw i obowiązków obywateli.

Helmut Paździor współpracował z Henrykiem Krollem. Poseł Paździor należał do kilku podkomisji i wielu komisji sejmowych, przykładowo do Komisji Polityki Społecznej, Komisji Stosunków Gospodarczych z Zagranicą, Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw dotyczących reformy systemu

ubezpieczeń społecznych. Jedynym senatorem mniejszości niemieckiej na przestrzeni lat, był Gerhard Bartodziej. Należał on do Komisji Praw Człowieka i Praworządności, Komisji Spraw Zagranicznych i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych i Podkomisji do spraw Integracji Europejskiej.

Posel Joachim Czernek należał do wielu komisji sejmowych, jak chociażby do Komisji Integracji Europejskiej, Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej, Komisji Nadzwyczajnej do Rozpatrzenia Projektu Ustawy o Samorządzie Powiatowym i Projektu Ustawy o Zakresie Działania Dużych Miast, Komisji Nadzwyczajnej do Rozpatrzenia Projektów Ustaw Lustracyjnych, Komisji Edukacji, Nauki i Postępu Technicznego oraz do jednej podkomisji. Roman Kurzbauer działał w Komisji Zdrowia, Komisji Młodzieży, Kultury Fizycznej i Sportu, Komisji Nadzwyczajnej do Rozpatrzenia Projektów Ustaw o Powszechnym Ubezpieczeniu Zdrowotnym oraz Projektu Ustawy o Świadczeniach Zdrowotnych Gwarantowanych przez Państwo ze Środków Publicznych oraz w licznych podkomisjach.

Ryszard Galla aktualnie pełni funkcję posła i przedstawiciela mniejszości niemieckiej w Sejmie. Należy do Komisji Finansów Publicznych oraz Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, w której od 2007 r. pełni funkcję zastępcy przewodniczącego. Ponadto udziela się w innych obszarach społeczno-politycznych, pełniąc funkcje takie, jak wiceprzewodniczący Zarządu Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim 2000, przewodniczący Rady Fundacji Rozwoju Śląska 2011, wiceprzewodniczący Śląskiego Stowarzyszenia Samorządowego, członek Prezydium Oddziału Wojewódzkiego i Powiatowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP w Opolu, członek Zarządu Fundacji „Sanktuarium Góry Św. Anny”, przewodniczący Rady Społecznej Wojewódzkiego Specjalistycznego Zespołu Neuropsychiatrycznego im. św. Jadwigi w Opolu, prezes Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej w Gliwicach 2006, przewodniczący Konwentu Państwowej Medycznej Wyższej Szkoły Zawodowej w Opolu.

Warto wspomnieć o Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, która powstała na mocy ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym²³. Komisja zajmuje się opiniowaniem projektów prawnych dotyczących praw i zagadnień mniejszości narodowych i etnicznych. Rafał Bartek jest przedstawicielem mniejszości niemieckiej w Komisji od 2005 r. W latach 2012–2018 Rafał Bartek był wiceprzewodniczącym Komisji. Od 2005 r. przez 10 lat członkiem Komisji była Krystyna Płocharska. Od 2015 r. zastąpił ją Bernard Gaida.

²³ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (t.j. Dz.U. 2017, poz. 823).

Henryk Kroll startował w 2009 r. do Europarlamentu z listy Polskiego Stronnictwa Ludowego, jednak nie został wybrany. Jest to jedyny przypadek, kiedy mniejszość niemiecka ubiegała się o mandat europośla.

Organizacje mniejszości niemieckiej w Polsce

Po 1990 r. powstało wiele ważnych organizacji mniejszości niemieckiej²⁴. Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce jest najważniejszą organizacją, skupiającą w swoich kręgach prawie całą mniejszość niemiecką. Został założony w 1991 r. Siedziba znajduje się w Opolu. Do jego zadań należą popularyzacja języka niemieckiego w oświacie i kulturze oraz reprezentowanie interesów mniejszości niemieckiej wobec władz. Co ciekawe, Związek jest członkiem Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen, czyli organizacji skupiającej mniejszości narodowe i etniczne w Europie.

W ramach Związku funkcjonuje 25 organizacji, które są stałymi członkami Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce. Tymi organizacjami są: 1. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim z siedzibą w Opolu, 2. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców Województwa Śląskiego z siedzibą w Raciborzu, 3. Związek Stowarzyszeń Niemieckich Warmii i Mazur z siedzibą w Olsztynie, 4. Związek Mniejszości Niemieckiej w Gdańsku, 5. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w Szczecinie, 6. Stowarzyszenie Ludności Pochodzenia Niemieckiego w Toruniu, 7. Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Pile, 8. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w Zielonej Górze, 9. Niemieckie Towarzystwo Kulturalno-Społeczne we Wrocławiu, 10. Olsztyńskie Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej, 11. Nidzickie Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej, 12. Związek Mniejszości Niemieckiej w Chojnicach, 13. Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Wałbrzychu, 14. Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Kłodzku, 15. Niemieckie Towarzystwo Kulturalno-Folklorystyczne „Rübezahl” (Liczyrzepa) w Kamiennej Górze, 16. Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Legnicy, 17. Związek Mniejszości Niemieckiej w Bydgoszczy, 18. Towarzystwo Społeczności Niemieckiego Pochodzenia w Grudziądzu, 19. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej „Pomerania” w Koszalinie, 20. Towarzystwo Mniejszości Niemieckiej Miasta Malbork i Okolic, 21. Towarzystwo Mniejszości Niemieckiej „Vaterland” (Ojczyzna) w Prusach Zachodnich, Kwidzyn-Sztum, 22. Związek Społeczno-Kulturalny Mniejszości Niemieckiej w Świdwinie,

²⁴ R. Bartek, *Rola mniejszości niemieckiej w regionie opolskim*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2015, t. 3, nr 2, s. 206.

23. Śląski Związek Społeczności Niemieckiego Pochodzenia, 24. Niemiecki Związek „Versöhnung und Zukunft” w Katowicach (Pojednanie i Przyszłość), 25. Związek Mniejszości Niemieckiej w Tczewie.

Ze Związkiem Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce współpracuje kilka organizacji branżowych. Należą do nich m.in. Związek Śląskich Rolników, który powstał w 1990 r. Siedziba znajduje się w Opolu. Głównym jego mottem jest „nowoczesne rolnictwo z zachowaniem śląskiej tradycji”. Kolejną organizacją branżową jest Związek Śląskich Kobiet Wiejskich, założony w 1994 r. Ma za zadanie polepszenie sytuacji ekonomiczno-społecznej kobiet wiejskich. Niemieckie Towarzystwo Oświatowe z siedzibą w Opolu zajmuje się rozwojem oświaty przez organizację szkoleń. Towarzystwo Dobroczynne Niemców na Śląsku ma 55 oddziałów i działa od 2003 r. Co roku organizuje wczasy rehabilitacyjne oraz pomaga ludziom żyjącym w niedostatku. Ostatnią organizacją branżową jest Pro Liberis Silesiae. Działalność prowadzą od 2008 r. na rzecz edukacji i wydarzeń kulturalnych.

Współpracę ze Związkiem Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce prowadzą także organizacje młodzieżowe. Związek Młodzi Mniejszości Niemieckiej w RP został założony w 1992 r. Do organizacji może należeć młodzież mniejszości niemieckiej w wieku od 13 do 35 lat. Jej zadaniem jest wspieranie młodych ludzi oraz coroczna organizacja wydarzeń np.: Jarmarku Bożonarodzeniowego, Konferencji Młodzieżowej i Wielkiego Ślizgania. Związek Studentów Niemieckich zrzesza społeczność akademicką w Opolu i Raciborzu. Działalność prowadzą od 1999 r. Towarzystwo Akademickie Salia Silesia zostało założone w 1992 r. Po czterech latach zostało włączone do Katolickiego Związku Niemieckich Studentów. Członkowie Związku mają przestrzegać chrześcijańskich wartości.

Powyższe organizacje w mniejszym lub większym stopniu są związane ze Związkiem Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce. Jednak oprócz wspomnianych organizacji jest wiele działających samodzielnie, podejmując przedsięwzięcia nie tylko na rzecz mniejszości niemieckiej, ale całej społeczności regionu. Fundacja Rozwoju Śląska założona została w 1991 r. Głównym jej zadaniem jest wspieranie działania organizacji mniejszości niemieckiej, prowadzenie działalności pożyczkowej, pełnienie roli regionalnej instytucji finansującej oraz świadczenie usług rozwojowych dla mikroprzedsiębiorstw, małych i średnich przedsiębiorstw. Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej ma filie w Gliwicach i Opolu. Ma za zadanie pogłębianie przyjaznych stosunków polsko-niemieckich i kultywowanie wzajemnego zrozumienia. Do nich należy również przygotowanie Seminarium Śląskiego. Izba Gospodarcza Śląsk to zrzeszenie przedsiębiorców z Dolnego i Górnego Śląska, działające od 1993 r. w Opolu. Śląskie Stowarzyszenie Samorządowe prowadzi działalność od 1997 r. i ma na

celu skupianie w swoich szeregach wójtów, burmistrzów, radnych, starostów i wszelkich polityków samorządowych głównie, ale nie tylko wywodzących się z mniejszości niemieckiej. Siedzibą Stowarzyszenia jest Leśnica. Polsko-Niemieckie Centrum Bibliotek, Mediów, Kultury i Badań Naukowych działa od 1994 r. W skład tej organizacji wchodzi Centralna Biblioteka im. Josepha von Eichendorffa, Stowarzyszenie Bibliotek, Mediów, Kultury i Nauki, archiwum czasopism i wydawnictw książkowych, Duszpasterstwo Mniejszości Narodowych i Etnicznych Diecezji Opolskiej. Działa bardzo dużo organizacji mniejszości niemieckiej, zajmujących się różnorodną tematyką i organizujących wiele ciekawych wydarzeń.

Kultura mniejszości niemieckiej w Polsce

Mniejszość niemiecka posiada własną prasę, wśród której znajdują się m.in. „Wochenblatt.pl” – tygodnik, „Mitteilungsblatt” – miesięcznik, „Masurische Storchenpost” – miesięcznik, „Heimat – Mała Ojczyzna” – cotygodniowy dodatek do Nowej Trybuny Opolskiej, „Oberschlesische Stimme” – comiesięczny dodatek do tygodnika Wochenblatt.pl. Ponadto istnieją niepubliczne media, które nadają audycje w języku niemieckim. Są to: Polsko-Niemieckie Radio Internetowe „Mittendrin”, Radio Vanessa z Raciborza – nadające audycję w języku niemieckim „Die deutsche Stimme”, Radio Park FM w Kędzierzynie-Koźlu – nadające audycję w języku niemieckim „Kaffeeklatsch”, Telewizja Satelitarna TVS – emitująca niemieckojęzyczny magazyn „Schlesien Journal”.

Mniejszość niemiecka organizuje również wydarzenia kulturalne, podczas których mogą kultywować swoje tradycje. Największe z nich to: Festiwal Kultury Mniejszości Niemieckiej w Polsce, Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim, Konkurs Recytatorski w Języku Niemieckim „Młódzież Recytuje Poezję”, Festyn Letni „Sommerfest” w Olsztynie, Przegląd Orkiestr i Kapel Mniejszości Niemieckiej w Leśnicy, Przegląd Zespołów Dziecięcych i Młodzieżowych Mniejszości Niemieckiej w Leśnicy, Festiwal Chórów i Zespołów Śpiewaczych Mniejszości Niemieckiej w Walcach.

Festiwal Kultury Mniejszości Niemieckiej w Polsce odbywa się co trzy lata. Odbyło się już sześć edycji, ostatnia 22 września 2018 r. w Hali Stulecia we Wrocławiu. Siódma edycja Festiwalu planowana jest na rok 2021. Festiwal Kultury ma na celu zaprezentowanie publiczności muzycznych, wokalnych i tanecznych występów mniejszości niemieckiej z całej Polski oraz pogłębienie polsko-niemieckiej wymiany kulturowej. Podczas ostatniego Festiwalu Kultury w programie przewidziano uroczystą mszę świętą w Katedrze Wrocławskiej, część oficjalną, w której głos zabrał przewodniczący związku oraz występy chóralskie, jazzowe, musicalowe, taneczne, wokalne. Oprócz występów artystycznych, zaplanowano

dotatkowe atrakcje takie, jak: wystawy, publikacje, konkursy, zabawy dla dzieci i młodzieży oraz panel dyskusyjny domu Współpracy Polsko Niemieckiej²⁵.

Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim odbywają się rokrocznie od 2004 r. od połowy października do połowy listopada. Mają na celu przedstawienie niemieckiej kultury przez mniejszość niemiecką zamieszkującą Śląsk Opolski oraz wzmocnienie jej tożsamości²⁶. Objęte są honorowym patronatem Konsula Federalnej Republiki Niemiec w Opolu. Program obejmuje koncerty, wystawy, wykłady, warsztaty, przedstawienia i filmy oraz konferencje naukowe. Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Biblioteka Austriacka, Filharmonia Opolska, Teatr Jana Kochanowskiego w Opolu, Opolski Teatr Lalki i Aktora, Związek Młodzieży Mniejszości Niemieckiej, Polsko-Niemiecka Biblioteka Caritas oraz Instytut Stosunków Zagranicznych ze Stuttgartu prezentują twórczość niemieckich autorów. W 2020 r. – od 1 października do 19 listopada – w programie przewidziano wystawy, prezentację publikacji, grę miejską, wykłady, kino samochodowe, konferencje, warsztaty, koncerty, film krótkometrażowy, spacer po Opolu, seminaria²⁷. Część wydarzeń ze względu na pandemię odbywała się w formie online.

Konkurs Recytatorski w Języku Niemieckim „Młodzież Recytuje Poezję” odbywa się od 1994 r. Jego celem jest prezentacja niemieckojęzycznej poezji, głównie związanej ze Śląskiem. Konkurs ma cztery etapy: szkolny, gminny, rejonowy i wojewódzki²⁸. Zwycięzca ma możliwość nagrania utworu w profesjonalnym studio. W 2020 r. Konkurs Recytatorski odbył się w zmienionej dwuetapowej formie zdalnej. Uczestnicy przesyłali swoje nagrane interpretacje utworów, a spośród nich jury wyłoniło laureatów w czerwcu.

Festyn Letni „Sommerfest” w Olsztynie odbywa się co roku już od kilkunastu lat. Ma na celu prezentację dorobku artystycznego mniejszości niemieckiej z Warmii i Mazur. W programie przewidziane są nabożeństwa, przemówienia gości honorowych oraz występy zespołów, walki rycerskie, gry i konkursy. Impreza prowadzona jest w języku niemieckim i polskim, a także są wydarzenia prezentowane w gwarze mazurskiej. W Festynie biorą udział członkowie 22 stowarzyszeń mniejszości niemieckiej województwa warmińsko-mazurskiego²⁹.

²⁵ <https://www.vdg.pl/pl/portal/aktualnosci/wydarzenia/item/4592-vi-festiwal-kultury-mniejszosci-niemieckiej>, (15.11.2020).

²⁶ <https://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dni-kultury-niemieckiej-na-slasku-opolskim>, (15.11.2020).

²⁷ <https://skgd.pl/2020/09/23/wkrotce-rozpoznajaja-sie-17-dni-kultury-niemieckiej-na-slasku-opolskim>, (15.11.2020).

²⁸ <https://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dzialalnosc-oswiatowa-tskn/konkurs-recytatorski-w-jezyku-niemieckim-mlodziez-recytuje-poezje>, (15.11.2020).

²⁹ <https://www.it.mragowo.pl/news/sommerfest-letni-festyn-mniejszosci-niemieckiej,0,3400,pl.html>, (15.11.2020).

Przeegląd Orkiestr i Kapel Mniejszości Niemieckiej w Leśnicy ma na celu przedstawienie występów orkiestr dętych mniejszości niemieckiej. Odbywa się na terenie gminy Leśnica od 1993 r. Podczas przeglądu wybierane są najlepsze orkiestry w trzech kategoriach wiekowych: orkiestry małe, orkiestry młodzieżowe i orkiestry dorosłych. W 2020 r. Przeegląd nie odbył się ze względu na sytuację epidemiologiczną. W zamian za to zaplanowano wydanie publikacji upamiętniającej tę imprezę kulturalną na przestrzeni lat³⁰. Na podobnych zasadach odbywa się Przeegląd Zespołów Dziecięcych i Młodzieżowych Mniejszości Niemieckiej w Leśnicy.

Festiwal Chórów i Zespołów Śpiewaczych Mniejszości Niemieckiej w Walcach odbywa się od 1991 r. Trwa dwa dni. Pierwszego dnia odbywa się przeegląd chórów mniejszości niemieckiej, a drugiego występy wokalne prezentują zespoły śpiewacze. Jury wybiera spośród uczestników najlepsze zespoły³¹. Wszystkie wydarzenia są bardzo różnorodne i na wielu płaszczyznach przedstawiają i propagują kulturę niemiecką, aby móc ją pielęgnować wśród mniejszości niemieckiej, ale także, aby zaprezentować ją szerszemu gronu.

Zakończenie

Od średniowiecza ludność niemiecka osiedlała się na ziemiach polskich. Z pewnymi wyjątkami koegzystencja Polaków i Niemców przez wiele wieków odbywała się zgodnie. Polacy czerpali z prawa niemieckiego przy lokacji miast w średniowieczu, przyjęli niemieckie obyczaje rycerskie, wznosili budowle w stylu niemieckim, powstawały dzieła sztuki wykonywane przez mniejszość niemiecką. Niemcy zachowywali swoją państwowość i żyli w zgodzie z Polakami lub asymilowali się z ludnością polską. Mniejszość niemiecka zajmowała stanowiska urzędnicze, należała do stanu rycerskiego albo uprawiała rolę. Wielu książąt interesowało się kulturą niemiecką. Pogorszenie stosunków nastąpiło po przystąpieniu Prus do rozbiorów Rzeczypospolitej. W trakcie zaborów próbowano zgermanizować Polaków, aby zminimalizować dążenia niepodległościowe. Po odzyskaniu niepodległości w dwudziestoleciu międzywojennym przewidziano prawną ochronę mniejszości niemieckiej. Relacje nie były jednak tak dobre jak przed rozbiorami. Sytuacja pogorszyła się, gdy na skutek propagandy hitlerowskiej głoszono, że mniejszość niemiecka stanowi V kolumnę III Rzeszy. Wśród Polaków wystąpiła obawa o przypuszczalną zdradę mniejszości niemieckiej. Okrucieństwo II wojny światowej przelało czarę goryczy. Po wojnie jawna niechęć

³⁰ <http://stowarzyszenie.lesnica.pl/archiwa/tworzymy-fotoalbum-z-przegladow-orkiestr-mniejszosci-niemieckiej>, (15.11.2020)

³¹ https://skgd.pl/2019/11/19/festiwal-chorow-i-zespolow-spiewaczych-mn-w-walcach_, (15.11.2020)

i wrogość do mniejszości niemieckiej była spowodowana okrucieństwami wojennymi. Przeprowadzono akcję wysiedleńczą Niemców z PRL. Po 1989 r. masowe negatywne nastawienie do mniejszości niemieckiej uległo zmianie. Powstały akty prawne chroniące mniejszości narodowe, w tym niemiecką. Mniejszość niemiecka rozpoczęła działalność kulturalną, społeczną i polityczną. Ma swoich przedstawicieli w parlamencie RP, prasę i media z artykułami i audycjami niemieckojęzycznymi. Powstało wiele organizacji i stowarzyszeń mniejszości niemieckiej. Działa prężnie w dziedzinach kulturalnych, oświatowych i politycznych. Polacy wraz z mniejszością niemiecką koegzystują zgodnie i prawidłowo. Po zmianach ustrojowych w 1989 r. postrzegano inaczej mniejszości niemieckie³². Moim zdaniem na poprawę relacji miało wpływ kilka czynników. Po pierwsze, w pamięci Polaków zaczęły zacierać się wspomnienia tragicznych wydarzeń i doświadczeń II wojny światowej. Ponadto, po upadku komunizmu zakończyła się antyniemiecka propaganda komunistyczna. Zarówno Polacy, jak i mniejszość niemiecka zauważyli, że potrafią żyć ze sobą w zgodzie i harmonii. Powstanie i działalność licznych organizacji mniejszości niemieckiej utwierdziły i zaznajomiły Polaków z niemiecką kulturą i obyczajami. Od lat 90. poprzez wydarzenia kulturalne powstała możliwość wzajemnej współpracy, poznania i akceptacji oraz zwiększyła się świadomość społeczna.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (t.j. Dz.U. 2019, poz. 684 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (t.j. Dz.U. 2017, poz. 823).

Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425).

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989 nr 20, poz. 104).

Druki zwarte

Babiński G., *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle spisu ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne” 2004, nr 1.

³² S. Łodziński, M. Szeja, K. Warmińska, *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe i etniczne w badaniach socjologicznych po 1989 roku. Tożsamości, teorie, badania*, „Studia Humanistyczne AGH” 2014, nr 3, s. 17.

- Bartek R., *Rola mniejszości niemieckiej w regionie opolskim*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2015, t. 3, nr 2.
- Choroś B., Skrabacz E., *Mniejszość niemiecka w prasie regionalnej w sytuacji konfliktu. Framing i agenda medialna w ramach sportu o „Duże Opole”*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2017, t. 5, nr 3.
- Długosz J., *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, oprac. J. Dąbrowski, Warszawa 1964, księga IX.
- Ganowicz E., *Niepartyjne formy ekspresji politycznej mniejszości narodowych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis” 2013, nr XI.
- Krasucki J., *Polska – Niemcy. Stosunki polityczne od zarania po czasy najnowsze*, Poznań 2003.
- Łodziński S., Szmeja M., Warmińska K., *Wprowadzenie. Mniejszości narodowe i etniczne w badaniach socjologicznych po 1989 roku. Tożsamości, teorie, badania*, „Studia Humanistyczne AGH” 2014, nr 3.
- Madajczyk Cz., *Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym*, „Dzieje Najnowsze” 1972, t. IV, nr 3.
- Matelski D., *Mniejszość niemiecka w Polsce w latach 1945–2015*, [w:] *Niemcy*, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2016.
- Matelski D., *Relacje polsko-niemieckie na ziemiach polskich do zakończenia II wojny światowej*, [w:] *Niemcy*, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2016.
- Mazurkiewicz M., *Uczestnictwo mniejszości narodowych i etnicznych w polskim życiu politycznym po 1989 roku*, „Wrocławskie Studia Politologiczne” 2019, nr 27.
- Mniejszość niemiecka w faktach i liczbach*, red. R. Bartek, Opole 2018.
- Wyniki Narodowego Powszechnego Spisu Ludności i Mieszkań 2011, Warszawa 2012.

Netografia

- <https://skgd.pl/2019/11/19/festiwal-chorow-i-zespolow-spiewaczych-mn-w-walcach>
- <https://skgd.pl/2020/09/23/wkrotce-rozpoznajaja-sie-17-dni-kultury-niemieckiej-na-slasku-opolskim>
- <https://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dni-kultury-niemieckiej-na-slasku-opolskim>
- <https://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dzialalnosc-oswiatowa-tskn/konkurs-recytatorski-w-jezyku-niemieckim-mlodziez-recytuje-poezje>
- <https://www.it.mragowo.pl/news/sommerfest-letni-festyn-mniejszosci-niemieckiej,0,3400,pl.html>

<https://www.vdg.pl/pl/portal/aktualnosci/wydarzenia/item/4592-vi-festiwal-kultury-mniejszosci-niemieckiej>

STRESZCZENIE

Zarys dziejów mniejszości niemieckiej w Polsce. Przegląd działalności politycznej, społecznej i kulturalnej

Niemcy od średniowiecza osiedlali się na ziemiach polskich. Od osadników niemieckich zaczerpnięto prawo niemieckie do lokacji miast, sposoby uprawy roli i wykonywania rzemiosła. Z całym przekonaniem należy stwierdzić, że na przestrzeni wieków koegzystencja Niemców i Polaków była pokojowa, prawidłowa i przyjazna. Niestety, tę relację przekreśliły rozbiory oraz doświadczenia II wojny światowej. Zajęcie ziem polskich przez Prusy i próby germanizacji oraz doświadczenia wojenne zmierzające do zrobienia z Polaków sług III Rzeszy, traktowanych jako kategoria podludzi, odbiła się początkowo na niechęci, a ostatecznie na wrogości pomiędzy tymi nacjami. Należy zauważyć, że wpływ na zmianę miało pogorszenie stosunków politycznych pomiędzy tymi dwoma państwami. W poprzednich stuleciach, przed tymi wydarzeniami, mniejszość niemiecka i Polacy funkcjonowali w zgodzie, co jest potwierdzeniem określenia Rzeczypospolitej jako państwa tolerancyjnego, w którym żyją ludzie różnej narodowości i wiary. Współcześnie mniejszość niemiecka jest chroniona prawnie, posiada własne organizacje, działa w wielu dziedzinach życia politycznego i kulturowego. Mniejszość niemiecka jest największą mniejszością narodową w Rzeczypospolitej Polskiej. Ma swoją reprezentację w Parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej, obecnie jest nim poseł Ryszard Galla, który jest również członkiem Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Mniejszość niemiecka organizuje wiele wydarzeń kulturowych np. Festiwal Kultury Mniejszości Niemieckiej w Polsce, czy Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim. Obecnie stosunki Polaków z mniejszością niemiecką uległy poprawie i są dobre.

SUMMARY

Outline of the history of German minority in Poland. Review of political, social and cultural activities

From the Middle Ages, the Germans settled in Poland. We took German law for the founding of cities, farming methods and craftsmanship from German settlers. It should be stated with full conviction that over the centuries the coexistence of Germans and Poles has been peaceful, correct, and friendly. Unfortunately, the entire relations were shattered by the partitions and the experiences of World War II. The occupation of Polish lands by Prussia and the attempts at Germanization, as well as the war experiences aimed at making Poles servants of the Third Reich, treated as a category of subhuman people, had an effect on initially hostility, and

ultimately hostility between these nations. It should be noted that the change was influenced by the deterioration of political relations between the two countries. In previous centuries, before these events, the German minority and Poles functioned in harmony, which confirms the definition of the Republic of Poland as a tolerant state, in which people of different nationalities and faith live. Today, the German minority is legally protected, has its own organizations, and operates in the fields of political and cultural life. The German minority is the largest national minority in the Republic of Poland. The German minority is represented in the Parliament of the Republic of Poland, currently it is Ryszard Galla, who is also a member of the National and Ethnic Minorities Committee. The German minority organizes many cultural events, such as the Festival of the German Minority Culture in Poland or the Days of German Culture in Opole Silesia. Currently, the relations of Poles with the German minority have improved and are good.